

TISZTELGÉS A TANÁR, KUTATÓ, MESTER EMLÉKE ELŐTT

***A néprajztudomány professzora – Gunda Béla
(1911–1994). Szerk. Bartha Elek***

*Jelen közleményt a szerző a Pécsi Tudományegyetem
alapításának 650. évfordulója emlékének szenteli.*

■ Kevés olyan oktató volt hazánkban, aki egyetemi pályafutását Kolozsvárott kezdte, s az állampárti rendszerben is professzorságig jutott Magyarországon. E kevesek közé tartozott Gunda Béla, akinek századik születésnapját konferenciával ünnepelte meg a Debreceni Egyetem. A volt kollégái, munkatársai és tanítványai által tartott előadások szerkesztett formáit közreadta az Egyetem Studia Folkloristica et Ethnographica sorozat 62. kötetként. Bár kissé lassan jelent meg a köszöntő kötet, de a benne olvasható írások nemcsak a Debrecenben végzett néprajzosoknak, hanem a magyar nyelvű szakembereknek is kiváló tájékozódást jelentenek. A Bartha Elek szerkesztésében napvilágot látott 200 oldalas könyv kemény borítóval, szép betűkészlettel, jól olvashatóan kerül az olvasó kezébe. Borítóján a Debreceni Egyetem központi épülete III. emeleti folyosójának falán felavatott dombormű látható, amely már létezésével is különlegesség. Korábban nem volt szokás az épületben – még a híres professzorok esetében sem – az általuk naponta használt út mellé emlékező táblát tenni. A centenáriumi

eseményt szervezők kiválóan választottak helyet a domborműnek, mivel Gunda Béla ezen az emeleten és az itteni folyosón élte életének nagy részét 1949-es debreceni megjelenése és 1994-ben bekövetkezett halála között.

A kötetet szerkesztőjének négyoldalas összegzése után három nagy egységbe csoportosították az előadásokat. Külön esik szó *A professzor* bemutatásáról, akiről Újvári Zoltán, négy évtizedig kollégája rövidebben és személyes hangvételben emlékszik. A másik szintén tanítvány – Paládi-Kovács Attila – akadémiai emlékbeszédben részletesen értékeli a pályafutást. Felvilágosítja azt a széles személyi kapcsolati hálót, melynek segítségével Gunda szinte minden komolyabb néprajzi írást megkapott Európából, szinte minden új módszert, elemzést első kézből olvashatott, hiszen a legfontosabb nyelveket beszélte. A német és a francia mellett a gyermekkorában megtanult szlovák, majd erre épülve a többi szláv nyelv, illetve a román használatára lehetővé tette számára a Kárpát-medence lakóinak személyes vizsgálatát is. Így tudta azt az

összehasonlító néprajzi módszert kialakítani és a gyakorlatban megvalósítani, melyre rajta kívül azóta is kevesen alkalmasak. A svédországi ösztöndíja alatt olyan életre szóló munkakapcsolatot alakított ki, melynek segítségével a „vasfüggöny” mögé zárt Magyarországon is értesült a tudomány korszakbeli újításairól. Megtanulta és haláláig következetesen be is tartotta, hogy a néprajzosnak terepen kell lennie, s hallgatóival, kollégáival rendkívül sok helyen fordult meg a Kárpát-medencében. A sokféle benyomás, gyűjtés eredményeként igen szerteágazó volt a publikációs tevékenysége, s ennek is tudható be, hogy kevés nagy összefoglaló munkát adott ki. Annál több „csillogó gyöngyszemet” tett az asztalra a különféle „aprónak” vélt tárgyak, szokások, események rögzítésével, melyeket szerencsére többnyire sikerült lexikonokban, különféle összegzésekben kiadnia. Gyakran türelmetlen volt magával szemben is, de a „kicsi mérges öregúr” elvárta mástól is a pontosságot, a megbízhatóságot, s ha ennek hiányát tapasztalta, akkor lobbanékony természetének nem nagyon szabott gátat. Mindezekről részletesen esik szó az emlékbeszédet mondó volt tanítvány, majd immár szintén akadémikus Paládi-Kovács Attila írásában.

A konferenciakötet másik nagy csoportját *A tanár* címszó alá rendezett fejezet adja, melyben hat volt tanítványa, kollégája ír mesterükről. Pozsony Ferenc – a mai utód – részletesen elemzi Gunda Béla kolozsvári professzori tevékenységét. Mielőtt a mindössze négy tanévnyi munkásságot bemutatná, szót ejt a Ferenc József Tudományegyetemen megkezdett néprajzi oktatásról. Hermann Antal kurzusain a szakma későbbi kivá-

lóságai nevelődtek (Győrffy István, Visky Károly, Bálint Sándor stb.), de a trianoni békediktátum után Szegedre költöző intézmény nem tudott komoly hatást gyakorolni az erdélyi szakember-ellátottságra. Megváltozott a helyzet 1940 decemberében, s a második bécsi döntés után visszatelepült magyar egyetemen Visky Károly újjászervezte a néprajz oktatását. A tanészévezető távozása után kiírt állásra a sikertelen első forduló után 1943-an heten adták be pályázatukat a második körben. Köztük volt Gunda Béla is, akiről Prinz Gyula bíráló szakértőként írta: „Benne láttam az új nemzedék legerősebb tudós egyéniségét.” Így került nyilvános rendes tanárként professzori státusba Gunda Béla Kolozsvárott 1943 őszétől. Oktatott, több alapvető tankönyvet írt, elindította az Erdélyi Néprajzi Tanulmányok kilenc füzetet megélt sorozatát, és kinevelte a következő évtizedek kutatóit, tanárait. A Kolozsvárott maradt Magyar Tudományegyetem, majd Bolyai Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának dékánja is volt a román időszak kezdetén.

A recenzens itt betűz egy jóval későbbi kis történetet Gunda Béla kolozsvári tevékenységéről. A Kosuth Lajos Tudományegyetem hallgatójaként 1975-ben az egyik évfolyamtársnőnk diplomamunkájához nagyon keresett egy az Erzsébet Tudományegyetemen megvédett doktori dolgozatot, amely a Bölcsészettudományi Kar 1940 karácsonyán tanárostól, könyvtárustól történt kolozsvári átköltözése során eltűnt. Mivel Gunda professzor úrtól személyesen hallottam a román időszakbeli dékánágáról, javasoltam Mohos Máriának, hogy kérdezzen rá a doktori dolgozatok hollétére. Rövid beszélgetés után kiderült,

hogy dékánként – a Vörös Hadsegreg határon nem vizsgált teherautóit felhasználva – ügyesen átmentette Debrecenbe a pécsi egyetemi könyvtár nagy részét. Harminc évvel később így bontottak ki egy katonai ládát, benne a keresett dolgozattal, amely Gunda Béla előrelátása miatt olvasható ma is Magyarországon, bár nem Pécsen.

A korabeli felsőoktatási és tudományos előrelépés útja a doktorált tanárok habilitációján keresztül vezethetett a professzori kinevezésig. Barna Gábor arról ír, hogy az 1941 őszére kitérített eljárást milyen lépéscsúfokok előzték meg Gunda Béla esetében. *A néprajzi kapcsolatok a Balkán-félsziget és a Kárpátok medencéje között* címmel megtartott előadás bírálói bizottsági tagjainak részletes bemutatása mellett a magántanári képesítés elfogadását és a miniszteri kinevezést is közli a későbbi tanítvány és szegedi tanszékvezető Barna.

A Rákosi-korszak legvadabb éveiben volt a Professor a Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának dékánja (1951-től két cikluson át). Bár volt vezetői tapasztalata, Bársony István nagyon pontosan bemutatja, hogy mennyire más volt ez a feladat, mint az öt évvel korábbi kolozsvári megbízatás. Az egyetem teljes pártirányítás alá vétele után és annak ellenére is „Látható eredmények” születtek Gunda dékánsga idején, bár ezt időnként csak úgy tudta elérni-fenntartani, hogy a legmesszibbig hajlandó volt elmenni az „önkritika alkalmazásában”, de a képzés sérülés nélkül működött.

A kései tanítvány és utód, Keményfi Róbert a Néprajzi Intézetről 1961-ben készült értékelést adja közre. A teljes terjedelmében mellé-

kelt akkori dékáni összegzés igen részletes, kiterjed mindenre. Az éppen soron lévő egyetemi reform kapcsán dicsérőleg szól a hallgatókkal kialakított kiváló kapcsolatáról, a példaértékűen pontos adminisztrációról, de hiányolja a tudományos diákkört és a budapesti szaktanszékeivel való közös munkát.

Dám László hallgatóként, majd végzés után oktatóként közvetlen napi kapcsolatban volt a Profeszszorral, és személyes benyomásait foglalja össze a *Gunda Béla, a pedagógus* című írásában.

A néprajzi oktatást megelőző korszak múzeumalapítóit, a szakemberképzés első lépéseit adja közre Bodó Sándor. A különféle tanfolyamok, hosszabb-rövidebb gyakorlatok tanári karait, a kurzusok résztvevőit ismertető tanulmányban szó esik az átadott tudásról, a képzések hasznosulásáról.

A tanulmánykötet negyedik nagy egysége *A kutató* cím alatt fogja össze a Professor szakmai tevékenységét. A Székesfehérvárott kitűnő munkát végző Lukács László alapos és pontos tényfeltárást véggez *Gunda Béla néprajzi látásmódjáról*. A rendkívül szétágazó kutatásokat néhány elem fűzi össze, melyek alapjai még fiatalorában alakította ki a Professor. Az egyik elv a magyarság kutatása, de egyúttal az európaiság megtartása. Kiemelten fontosnak tartotta a tudományos igényességet és ennek plántálását a fiatalokba. Kezdeti (hazai ügyek miatti) radikalizmusát felváltja a Kárpát-medencében élő népek összehasonlító tanulmányozása és a Balkán jobb megismerésének igénye. Kutatási tapasztalatai visszahatottak és gyarapították a vizsgált témákat. Nagy figyelmet fordított a külföldi összehasonlító munkák megismerésére és megis-

mertetésére, – még az Európán kívüli térség eredményeire is.

Az óriási terepi tapasztalatok és a szomszédos országok szakembereivel fenntartott kiváló kapcsolat alapján jutott el a Selmeczi-Kovács Attila által jegyzett *A Kárpátoktól a Balkánig* témakörig, melynek feldolgozása során elkészült a *Gunda Béla eszköz- és tárgytörténeti kutatásai* címet viselő írás. A szerző bemutatja, hogy a Professzor már első szakmai lépéseit is tárgyak körében tette, s ezt a kapcsolatot egész életében fontosnak tartotta. Lehetett az mindennapi használati eszköz vagy faháncs, találkozhatott vele különféle helyeken, mindig kereste a kialakulásának táji-földrajzi hátterét, elvégezte más népek eszközeivel történő összevetését.

A folyamatos összehasonlítások eredményeként kialakult elképzeléseiről Viga Gyula ír *A vándorlás és Közép-Kelet-Európa vándorai Gunda Béla néprajzi szemléletében* című tanulmányában. A miskolci tanítvány kimutatja, hogy a Professzor következetesen vallotta a térségbeli kultúrák archaikus vonásait, melyek megléte a legmozgékonyabb pásztorok sok helyszínen lezajlott vizsgálata során egyértelműen igazolódott. A kereskedelmi kapcsolatok fontossága, a szervezett árucseré hatása jól jelezte a szomszédos népek egymásra gyakorolt hatását.

Petercsák Tivadar Egerben élő volt tanítványa *A szlovák vándoriparosok interetnikus kapcsolatai* címmel közreadott tanulmányában a drótos és üveges tótok területi elhelyezkedését és magyarországi, illetve külföldi munkavállalási körzeteit írja le. Egyértelműen igazolja Gunda nézeteit a szomszédos népek kölcsönösen egymásra ható kultúrájáról.

A „gyűjtögetés és zsákmányolás témakörében” megjelent Gunda-írárok alapján rajzol képet erről a tereletről Szilágyi Miklós, aki bemutatja a korai cikkekhez képest átalakult nézetét, az „etnobotanikai” szemlélet megjelenését. A vadászati, vadfogó módszerek és eszközök kapcsán kibontakozó vita rövid összefoglalása, a méhészkedésről és a halászatról közölt írárok értékelő értelmezésének fennmaradt feladatra hívja fel a szerző a figyelmet.

A kiemelkedően sok terepmunkán készült számtalan fényképről ad rövid összegzés Bereczki Ibolya *Miről beszélnek a debreceni Néprajzi Intézet fotóletárkönyvei?* címmel. A következetesen fekete-fehér fotókat készítő Gunda Béla – a többi tevékenységéhez hasonlóan – tudatosan használta a fényképezőgépeit, dolgozta fel maga, majd diákjai a filmeket. Saját publikációiban sokat közreadott a terepen készült képekből, és diákjai is megörökítették a Professzort munka közben.

Az írárok rövid angol nyelvű összefoglalója és a szerzők elérhetősége zárja a kötetet, melyet természetesen elsősorban a tanítványok, kollégák forgatnak örömmel, de több írás a történészek, régészek számára is nagyon hasznos olvasmány! A Debrecenben néprajzot hallgató (de diplomát nem szerző) recenzens nemcsak örömmel, hanem megindultan olvasta a kötetet, mivel a szakterület egyik kimagasló hazai és európai egyéniségének szertágazó tevékenysége bontakozott ki a tanulmányokból. Gunda Bélát nemcsak érdemes volt és élmenyszámba ment hallgatni, de a róla szóló megemlékezésekből is sugárzik hatása. Kell ennél több egy tanárnak, egy kutatónak, egy mes-ternek?

Majdán János